

John Irving

De beren los

Vertaling C.A.G. van den Broek

2008

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

*Dit boek is voor Violette en Co
ter herinnering aan George*

EERSTE DEEL

Siggy

EEN VAST DIEET IN WENEN

Elke dag kon ik hem rond het middaguur aantreffen op een bankje in het Rathaus Park, met een kleine, bolle zak kasradijsjes op zijn schoot en een flesje bier in zijn hand. Hij bracht altijd zelf een zoutvaatje mee; hij moet er heel wat gehad hebben, want ik kan me geen speciaal exemplaar herinneren. Maar het waren nooit zulke chique zoutvaatjes en eenmaal gooide hij er zelfs een weg; hij wikkelde het ding gewoon in de lege radijsjeszak en smeed het in een van de papiermanden van het park.

Iedere middag en altijd op dezelfde bank: die welke het minst splinterde, aan de rand van het park, vlak bij de universiteit. Zo nu en dan had hij een notitieblok bij zich – maar altijd, altijd, droeg hij die corduroy eendenjagersjekker met de steekzakken opzij en de grote splitzak op de rug. De radijsjes, de fles bier, een zoutvaatje en soms dat notitieblok – het kwam allemaal uit die brede, uitpuilende achterzak. Als hij liep, had hij niets in zijn handen. Zijn tabak en zijn pijpen gingen in de zijzakken van zijn jekker; hij had minstens drie verschillende pijpen.

Hoewel ik aannam dat hij student was, net als ik, was ik hem nog nooit tegengekomen in een van de universiteitsgebouwen. Alleen in het Rathaus Park, rond het middaguur van iedere nieuwe lentedag. Vaak zat ik op de bank tegenover hem, terwijl hij at. Dan las ik mijn krant en het was een fijn plekje om naar de meisjes te kijken die over het pad kwamen aanlopen; je kon een oogje wagen aan hun bleke winterknieën – die hoekige, slonzige meisjes met hun zijden kousen. Maar hij keek nooit naar hen; hij zat daar gewoon over zijn zak radijsjes gebogen, waakzaam als een eekhoorn. De zon tussen de latten van de bank trok zebrastrepen over zijn schoot.

Al ruim een week had ik dit soort contact met hem, voordat ik een andere gewoonte bij hem opmerkte. Hij krabbelde soms iets neer

op de radijsjeszak en voortdurend stopte hij stukjes daarvan in zijn zakken. Maar nog vaker schreef hij iets op in zijn notitieblok.

Op een dag deed hij het volgende: ik zag hoe hij een aantekening op een papiersnipper bij zich stak, wegliep van de bank en iets verder op het pad besloot er nog eens naar te kijken. Hij haalde het stukje radijsjeszak weer tevoorschijn en las het over. Toen gooide hij het weg en dit is wat ik las:

Een fanatiek bijhouden van goede gewoonten is geboden.

Pas later, toen ik zijn beroemde notitieblok las – zijn Poëzie, zoals hij het zelf omschreef – besepte ik dat deze aantekening niet echt was weggegooid. Hij had hem alleen een beetje gestroomlijnd.

Goede gewoonten zijn het waard om fanatiek over te doen.

Maar daar in het Rathaus Park, met het snippertje van de radijsjeszak in mijn hand, kon ik nog niet weten dat hij een dichter en een spreukenschrijver was; ik vond hem gewoon een interessante vent en wilde hem leren kennen.

ZWARE TIJDEN

In de Josefsgasse, achter het parlamentsgebouw, is een zaak die bekendstaat om zijn snelle en bedenkelijke omzet in tweedehands motorfietsen. Mijn ontdekking van dit bedrijf heb ik te danken aan dr. Ficht. Want ik was zojuist gezakt voor dr. Fichts examen en dat bracht me in de stemming om af te wijken van mijn gewone middagangetje naar het Rathaus Park.

Ik ging ervandoor via een aantal kleine poortjes met zompige geuren, langs kelderwinkeltjes vol schimmelige kleding, tot in een gebied van garagebedrijven, bandenhandelaren en zaken in auto-

onderdelen, waar besmeurde mannen in overall een hoop herrie maakten en dingen naar buiten rolden op het trottoir. Ineens stond ik ervoor: een vuile etalage met een kartonnen bordje FABER in een hoekje van de ruit; verder geen enkele vorm van reclame, afgezien van het lawaai dat uit de open deur spatte. Rookpluimen, zo donker als donderwolven, en een aanwakkerende reeks schetterende echo-ontladingen; door het etalageraam kon ik nog net de twee monteurs onderscheiden die twee motorfietsen in de vrijloop lieten loeien; op de verhoging pal achter het raam stonden nog een paar motorfietsen, glanzend en stil. Vlak bij de deur, verspreid over de betonnen vloer en half verdoezeld door de uitlaatwalm, lagen allerlei gereedschappen en tankdoppen – stukken spaak en velg en spatbord en kabel – en daarginds dus die twee monteurs, gespannen bezig, gebogen over hun machines; terwijl ze met de gashendels speelden, leken ze even serieus hun oren te spitsen als musici die voor het optreden hun instrument stemmen. Ik snoof de lucht op die uit de deuropening kwam.

Vlak over de drempel stond een grijze man met brede, vette revers naar me te kijken; de knopen vormden het dofste gedeelte van zijn pak. Een groot tandwiel leunde naast hem tegen de deurpost – een gevallen maan met zaagtanden, zo dik ingevet dat hij het licht opslorpte en me bescheen.

‘Herr Faber in eigen persoon,’ zei de man, terwijl hij met een duim in zijn borst prikte. En hij schoof me de deuropening uit en de straat op. Toen we een flink eind van het lawaai vandaan waren, bekeek hij me met een flauw, met goud bekroond glimlachje.

‘Aha,’ zei hij. ‘Van de universiteit?’

‘Zo het God belieft,’ antwoordde ik. ‘Maar erg waarschijnlijk is het niet.’

‘In zware tijden beland?’ vroeg Herr Faber. ‘Wat voor motor had u in gedachten?’

‘Ik heb helemaal niets in gedachten,’ antwoordde ik.

‘Tja,’ zei Faber. ‘Het is nooit gemakkelijk om zoiets te beslissen.’

‘Het is verpletterend,’ zei ik.

‘Alsof ik dat niet wist,’ zei hij. ‘Sommige van die fietsies zijn net dieren onder je, hè – ware *beesten* zijn het. En dat is precies waar sommige mensen op uit zijn. Dat is wat ze zoeken.’

‘Alleen de gedachte al,’ zei ik. ‘Je wordt er duizelig van.’

‘Dat is zo, dat is zo,’ zei Herr Faber. ‘Ik weet precies wat u bedoelt. U moet eens met Herr Javotnik praten. Een student – net als u! Hij is zo terug van zijn lunch. Herr Javotnik is er verschrikkelijk goed in om andere mensen te helpen beslissen. Een *virtuoos* in besluitvorming.’

‘Verbazingwekkend,’ zei ik.

‘En voor mij is hij een vreugd en een vertroosting,’ zei hij. ‘Wacht maar af.’ Herr Faber hield zijn vettige hoofd schuin en luisterde vol liefde naar het *burrirt, burrrt, burrrt* van de motorfietsen daarbinnen.

HET BEEST ONDER ME

Ik herkende Herr Javotnik aan zijn corduroy eendenjagersjekker en aan de pijpen die uit de zijzakken staken. Hij zag eruit als een jongeman die terugkeerde van een lunch waarvan zijn mond nog zoutig naprikkelde.

‘Aha,’ zei Herr Faber en hij maakte twee zijwaartse pasjes, alsof hij een dans voor ons ging opvoeren. ‘Herr Javotnik,’ zei hij, ‘deze meneer moet een beslissing nemen.’

‘Oh, zit het zo,’ zei Javotnik. ‘Daarom was je niet in het park!’

‘Aha! *Aha!*’ riep Herr Faber schrill. ‘Dus jullie kennen elkaar?’

‘Heel goed,’ zei Javotnik. ‘Heel goed, mag ik wel zeggen. Dit wordt ongetwijfeld een zeer persoonlijke keuze, Herr Faber. Dus als u ons even alleen wilt laten...’

‘Eh, jazeker,’ zei Faber. ‘Uitstekend, uitstekend’ – en hij schuifelde zijwaarts bij ons vandaan, terug naar de uitlaatgassen in zijn deuropening.

‘Een enorme knuppel, hè,’ zei Javotnik. ‘Je bent helemaal niet van plan iets te kopen, nietwaar?’

‘Nee,’ zei ik. ‘Ik kwam toevallig langs.’

‘Ik vond het al gek dat ik je niet in het park zag.’

‘Ik zit in zware tijden,’ zei ik.

‘Welk examen was het?’ vroeg hij.

‘Bij Ficht.’

‘Ach ja, Ficht. Van hem kan ik je iets vertellen. Hij heeft rottend tandvlees; tussen de colleges door werkt hij met een kwastje – hij smeert zijn tandvlees in met spul uit een bruin flesje. Met zijn adem kun je onkruid wieden! Die man beleeft zelf ook zware tijden.’

‘Blij dat ik het weet,’ zei ik.

‘Voel je echt niets voor een motor?’ vroeg hij. ‘Ik heb er zelf wel zin in – gewoon erop springen en wegwezen uit deze stad. Wenen is eigenlijk geen plek voor de lente, hè? Maar ik heb nog niet de helft voor een van die motoren daar.’

‘Ik ook niet,’ zei ik.

‘Nee?’ zei hij. ‘Hoe heet je eigenlijk?’

‘Graff,’ antwoordde ik. ‘Hannes Graff.’

‘Nou, Graff, er staat hier een motor die echt heel aardig is – mocht je soms zin hebben in een tochtje.’

‘Tja,’ zei ik, ‘ik heb nog niet de helft, zie je. En jij schijnt vast te zitten aan dit baantje.’

‘Ik zit nooit ergens aan vast,’ zei Javotnik.

‘Maar misschien is het al een gewoonte voor je geworden,’ zei ik. ‘Met gewoonten mag je niet spotten, weet je.’ En hij zette zich schrap op zijn hielen, haalde een pijp uit zijn jekker en begon ermee tegen zijn tanden te tikken.

‘Ik ben ook altijd in voor een goeie gril,’ zei hij. ‘Ik heet Siggy. Siegfried Javotnik.’

En ofschoon hij er op dat moment geen aantekening van maakte, zou hij deze gedachte later in zijn notitieblok opnemen, vlak onder de bijgeschaafde regel over gewoonten en fanatiek zijn – en ook deze uitspraak werd toen opnieuw geformuleerd:

Laat u verzaligd meevoeren op de ware opwelling!

Maar die middag op de stoep had hij zijn notitieblok misschien niet bij zich en ook geen stuk van een radijsjeszak en hij moet gevoeld hebben hoe Herr Faber hem stond op te juttten, want die gluurde vol verlangen in onze richting; zijn hoofd schoot telkens als een slantong tevoorschijn uit de rokerige garage.

‘Ga eens mee, Graff,’ zei Siggy. ‘Ik zal jou eens op een beest laten zitten.’

Dus liepen we over de glibberige garagevloer naar een deur in de achtermuur, een deur waarop een pijltjesbord hing; deur en pijltjesbord hingen scheef. Het pijltjesbord was helemaal aangevreten; de roos zelf was niet meer te zien door de klonters losgewoelde kurk die erop zaten – alsof het ding te lijf was gegaan met schroef-sleutels in plaats van pijltjes of door monteurs met verscheurende tanden.

We kwamen uit in een steegje achter de garage.

‘Maar, Herr Javotnik,’ zei Faber. ‘Denkt u dat heus?’

‘Reken maar,’ zei Siegfried Javotnik.

De machine stond tegen de muur van de garage, onder een zwart, matglanzend zeil. Het achterspatbord was zo dik als mijn vinger, één stevig brok chroom, ofschoon grijs aan de rand waar het enigszins de kleur aannam van de diepe slikgroeven in het loopvlak van de achterband – oh, die band en dat spatbord en de volmaakte gaping ertussen! Siggy trok het zeil weg.

Het was een oude, wreed aandoende motorfiets, zonder vloeiende lijnen en opgevulde plekken; tussen de verschillende delen zaten eerlijke ruimten, leegtes waar alleen een knoeyer een gereedschapskastje zou hebben aangebracht, en ook tussen het motorblok en de tank zat een kleine open driehoek – en de tank, een slanke druppel als een zwarte traan, zat als een te klein hoofd op een fors lichaam. De motor was prachtig, zoals een vuurwapen soms mooi kan zijn – vanwege de overduidelijke, kwaadaardige functie die uit zijn meest sprekende onderdelen blijkt. Hij was loodzwaar, dat wel, maar hij

leek zijn buik in te houden als een magere, taaie hond die wegduikt in het hoge gras.

‘Een virtuoos, die jongen!’ zei Herr Faber. ‘Een vreugd en een vertroosting.’

‘Het is een Engelse,’ zei Siggy. ‘Een Royal Enfield van een paar jaar geleden, toen ze de onderdelen er nog lieten uitzien naar wat ze doen. Zevenhonderd kubieke centimeter. Nieuwe banden, nieuwe kettingen en de koppeling is gereviseerd. Als nieuw.’

‘Die jongen is dol op dat ouwe ding,’ zei Faber. ‘Hij heeft er al zijn vrije tijd in gestoken. Dat ding is als *nieuw*!’

‘Hij is echt nieuw,’ fluisterde Siggy. ‘Ik heb alles zelf in Londen besteld – nieuwe koppeling, nieuwe kettingwielen, nieuwe zuigers en veren – en hij heeft steeds gedacht dat het voor de andere motoren was. Die ouwe oplichter weet niet wat dit ding waard is.’

‘Ga maar zitten!’ zei Herr Faber. ‘Ga er maar eens op zitten, dan voel je het beest onder je!’

‘Ieder de helft,’ fluisterde Siggy. ‘Jij betaalt nu het hele bedrag en ik betaal je terug van mijn salaris.’

‘Start hem eens,’ zei ik.

‘Tja, eh...’ zei Faber. ‘Herr Javotnik, hij is nog niet helemaal klaar om hem te laten lopen, nietwaar? Misschien moet er nog benzine in.’

‘Niks hoor,’ zei Siggy. ‘Hij hoort meteen aan te slaan.’ En hij kwam naast me staan en pompte even met de kickstarter; er hoefde maar weinig gemorreld te worden – wat gekietel aan de carburateur en de naontsteking werd uitgetrokken en teruggezet. Toen rees hij naast me omhoog en liet zijn volle gewicht op het startpedaal neerkomen. De motor maakte zuigende geluiden en nieste en het pedaal vloog weer naar hem omhoog; maar hij stampte er opnieuw op en meteen daarna nog eens en ditmaal sloeg de motor aan – niet met het *burrnt, burrrt, burrrt* van de machines daarbinnen, maar met een dieper, evenwichtiger *borp, borp, borp*, zo klankrijk als bij een tractor.

‘Hoor je dat?’ riep Herr Faber; hij stond ineens zelf te luisteren,

terwijl hij zijn hoofd een beetje scheef hield en met een hand over zijn mond wreef, alsof hij verwacht had een klep te horen tikken, maar niets bemerkte; alsof hij een zekere rauwheid verwacht had in de vrijloop van de motor, maar die niet kon ontdekken – niet helemaal, tenminste. Zijn hoofd ging nog schuiner hangen.

‘Een virtuoos,’ zei Faber en langzamerhand klonk het alsof hij het zelf geloofde.

HET BEEST VAN HERR FABER

Herr Fabers kantoor was op de bovenverdieping van de garage, die eruitzag alsof hij helemaal geen bovenverdieping kon hebben.

‘Een plek als een grimmig urinoir,’ zei Siggy, wiens optreden Herr Faber steeds zenuwachtiger maakte.

‘Hadden we voor dat ding al een prijs bedacht?’ vroeg Faber.

‘Nou en of,’ zei Siggy. ‘Eenentwintighonderd schilling was het, Herr Faber.’

‘Aha, een mooi prijsje,’ zei Faber met een ziek stemmetje.

Ik betaalde.

‘En mag ik u ook nog even lastigvallen, Herr Faber?’ zei Siggy.

‘Huh?’ kermde Faber.

‘Kunt u mij mijn loon uitbetalen tot en met vandaag?’

‘Maar, Hen Javotnik!’ riep Faber.

‘Maar, Herr Faber,’ zei Siggy. ‘Zou het lukken, denkt u?’

‘Je bent een hardvochtige intrigant die uit is op het geld van een oude man,’ zei Herr Faber.

‘Hoor eens, ik heb een paar zeldzaam mooie zaakjes voor u geregeld,’ zei Siggy.

‘Je bent een lage, konkelende, achterbakse, jonge smeerlap,’ zei Herr Faber.

‘Zo zie je maar weer, Graff,’ zei Siggy. ‘Ach, Herr Faber,’ zei hij, ‘ik geloof dat er een waar beest huist in uw zachtmoedige hart.’

‘*Vuile frotteurs**!’ brulde Herr Faber. ‘Vieze, stelende buikschuivers – overall om me heen!’

‘Als u mij nu eens mijn loon gaf?’ zei Siggy. ‘Als u dat even kunt doen, dan ben ik zo verdwenen met Graff hier. We hebben nog wat moois te regelen.’

‘Jaja!’ riep Herr Faber. ‘En die motor hoeft niet eens gewassen te worden!’

MOOI REGELWERK

Dus zaten we die avond in het Volksgarten Café en keken uit over de rotstuin naar de bomen en keken neer in de vijvers met rood en groen water, waarin de rode en groene lampjes weerkaatst werden die boven het terras hingen. De meisjes waren allemaal het huis uit; hun stemmen kwamen op ons toe tussen de boomstammen door, pardoes en opwindend; net als vogels, worden ook meisjes in de stad altijd voorafgegaan door de geluiden die ze maken – hun hakken op het pad, hun doodzekere stemmen waarmee ze elkaar in vertrouwen nemen.

‘Ziezo, Graff,’ zei Siggy. ‘Het is een bloeiende avond.’

‘Dat is het,’ beaamde ik – de eerste lome lenteavond, met een vochtige, onheuglijke warmte in de lucht. En de meisjes weer met blote armen.

‘We zullen er een *drrommelse* tocht van maken,’ zei Siggy. ‘Ik heb hier allang over nagedacht, Graff, en ik weet precies hoe we het niet moeten verknoeien. Geen plannenmakerij, Graff – dat ten eerste. Dus geen routes uitzetten, geen vaste data om ergens aan te komen, geen vaste datum om terug te zijn. Gewoon van alles bedenken! Je denkt ineens aan de bergen, bijvoorbeeld, of je denkt aan stranden. Je denkt aan rijke weduwen en boerenmeisjes! Dan mik je gewoon

* *Frotteur*: iemand die seksuele genoegens beleeft door zich tegen anderen aan te drukken, bijvoorbeeld in een volle tram.

op de richting waarin je voelt dat ze zijn. En zo zoek je ook de wegen uit; je kiest ze vanwege de bochten en de heuvels. Want dat is het tweede – je moet de wegen kiezen waar het beest van houdt. Hoe vind je de motor, Graff?’ vroeg hij.

‘Ik ben gek op hem,’ zei ik, al had hij nog pas een paar blokjes met me gereden – vanaf Faber eerst een rondje om de Schmerlingplatz en vandaar naar de Volksgarten. Het was een fijn, luid, bonkend gevaarte onder je en bij de stoplichten sprong hij weg als een grote, behoedzame kat; zelfs wanneer hij stationair stond te draaien, konden de verachtelijke voetgangers hun blikken niet van hem afhouden.

‘Je zult nog meer van hem gaan houden,’ zei Siggy. ‘In de bergen. We gaan naar Italië! We reizen met zo weinig mogelijk – want dat is het derde punt, weinig meesjouwen. Ik neem mijn grote rugzak mee; al onze spullen kunnen bij elkaar en de slaapzakken erbovenop. Verder niets. Alleen een paar hengels. We vissen ons door de bergen heen naar Italië! En dr. Ficht mag buikschuiven!’ riep hij.

‘Of geschoven worden,’ zei ik.

‘Mogen al zijn tanden uitvallen!’

‘In de opera.’

‘Laat hem maar schuiven!’ riep Siggy. En toen zei hij: ‘Graff? Je vindt het toch niet erg dat je gezakt bent, hè? Ik wil maar zeggen – zo belangrijk is het niet.’

‘Het kan niet belangrijk zijn,’ zei ik en dat was het ook niet – zeker niet nu de avondlucht geurde als meisjeshaar. De twijgen van de slaperige bomen bogen zich ruisend over de rotstun en dempten het gekabbel van het water in de vijvers.

‘Morgenochtend vroeg laden we op en dan zijn we weg,’ zei Siggy. ‘Hè, ik hoor het al! We denderen voorbij de universiteit nog voordat Ficht zijn tandvlees heeft ingesmeerd. Voordat hij zijn vunzige flesje heeft ontkurkt, zijn wij Wenen al uit.’

We gaan langs het paleis. En we maken iedereen wakker! Ze denken minstens dat het een op hol geslagen *Strassenbahn* is – of een nijlpaard!’

‘Een nijlpaard dat winden laat,’ zei ik.

‘Een heel leger van winderige nijlpaarden!’ zei Siggy. ‘En dan komen we op die bochtige buitenwegen. Met de bomen boven ons hoofd. En krekels die tegen onze helmen ketsen.’

‘Ik heb geen helm,’ zei ik.

‘Ik heb er wel een voor je,’ zei Siggy, die zich allang op deze tocht had voorbereid.

‘Wat heb ik nog meer nodig?’ vroeg ik.

‘Een stofbril,’ zei hij. ‘Die heb ik ook voor je. Een eerste-wereldoorlogpilootenbril; van die kikvorsogen, met gele glazen. Fantastisch! En laarzen,’ zei Siggy. ‘Ik heb een paar echte stampers voor je.’

‘We moeten eigenlijk gaan pakken,’ zei ik.

‘We moeten ons bier opdrinken.’

‘En dan vertrekken.’

‘Onder luid geloei,’ zei Siggy. ‘En morgenavond nemen we een slokje uit een rivier in de bergen of ergens uit een meertje. We slapen in het gras, we laten ons wakker maken door de zon.’

‘Met de dauw op onze lippen.’

‘En de boerenmeisjes naast ons!’ zei Siggy. ‘Behoudens een ingreep van God.’

Dus dronken we ons glas leeg. Boven het terras hing een ge-roezemoes van stemmen; de gezichten aan de tafeltjes rondom ons dreven en dobberden in onze biertjes.

Daarna volgden het pompen met de kickstarter en het verre, slurpende geluid van de zuigers die van kilometers diep leken op te rijzen onder het motorblok. De diepe grom waarmee de motor aansloeg en het langzame, onbelemmerde bonken van zijn gelijkmatige vrijloop. Siggy liet hem warmdraaien en ik keek over de rand van de heg naar de tafeltjes op het terras. De mensen keken, maar niet geërgerd; ze waren opgehouden met hun gemompel en hadden hun gezicht in onze richting gedraaid. De langzame klopp van onze motor had hetzelfde ritme als de eerste windvlaagjes in de lentezoelucht.

En er zat een nieuwe bobbel in de achterzak van Siggy’s eenden-

jagersjekker; toen ik nog eens naar ons tafeltje keek, zag ik dat het zoutvaatje verdwenen was.

DE EERSTE INGREEP VAN GOD

Siggy reed. We kwamen door een poort op de Heldenplatz en ik boog mijn hoofd achterover om te zien hoe de duiven over de daken van de huizen scheerden; de mollige barokgeltjes keken op mij neer vanaf de regeringsgebouwen. De ochtend leek goudkleuriger dan hij was, dankzij de gele tint van mijn eerste-wereldoorlogpilootenbril.

Een oude vrouw duwde een bloemenkar door de Mariahilferstrasse, sabbelend op haar uitgezakte wangen; we stopten langs het trottoir om een paar gele krokussen te kopen en staken die in de luchtgaten van onze valhelmen. ‘Deugnieten van jongens,’ zei de oude feeks met haar verslapt tandvlees.

We reden verder en wierpen onze bloemen naar de meisjes die op de bus stonden te wachten. De meisjes hadden geen sjaaltje om hun hoofd; de sjaaltjes wapperden om hun hals en de meeste meisjes hadden al bloemen.

We waren vroeg; overall kwamen we bespannen wagens tegen die met groente en fruit en nog meer bloemen op weg waren naar de Naschmarkt. Ergens kwamen we langs een paard dat een zenuwzwakte had overgehouden aan het verkeer; het begon te steigeren door onze motor. De voerlui waren goedgehumeurd en riepen naar ons vanaf hun krakende bok; sommige hadden vrouw en kinderen bij zich – het was ook zo’n grandioze dag.

Paleis Schönbrunn zag er eenzaam uit; geen bussen met toeristen, geen mensendrommen met fototoestellen. Een koele nevel hing boven de paleistuinen; een ijl waas kroop langzaam langs de keurig geknipte hagen, sloop als een schildpad naderbij over het groene, groene gazon. We zagen hoe het platteland kwam aangolven en weer werd teruggeduwd.